

АПСТРАКТ

Простор Доњег Подунавља (које обухвата подручје од Великог Градишта до Неготина) може се похвалити веома богатим и разноврсним културним наслеђем, које може представљати окосницу развоја туризма и бити важан фактор друштвених и економских промена Источне Србије. Захваљујући културној баштини, бројне европске и светске дестинације карактерише веома висок степен развијености локалитета који промовишу културне садржаје и атракције. Културне вредности и обележја из различитих историјских епоха привлаче све већи број туриста као и заинтересованост за културним туризмом. Овај вид туризма, поред основног садржаја, углавном је обогаћен додатним, што има великог утицаја на посећеност и промовисање локалне средине, али и на даљи туристички развој и унапређење простора инфраструктуром. Када се говори о културном туризму Доњег Подунавља, мора се нагласити чињеница да за овај простор не постоји појединачна ни јединствена стратегија развоја туризма. У раду ће бити приказани историјско наслеђе као културни потенцијал и могућности његове туристичке валоризације и његовог утицаја на простор локалне средине, региона и државе у целости. Културно наслеђе може имати важну улогу у стварању политике развоја културе и туризма на простору Доњег Подунавља, али уз бригу о начину управљања културним вредностима и могућностима усаглашавања са другим облицима туризма. Циљ рада је да укаже на потенцијале културног наслеђа који ће допринети формирању културног и туристичког идентитета овог простора, како на домаћем, тако и на иностраном туристичком тржишту.

Кључне речи: туризам, културно наслеђе, заштита, унапређење, Доње Подунавље

ABSTRACT

The Lower Danube Basin boasts rich and quite diverse cultural heritage, which can be pivotal for the development of tourism and an important factor with regard to social and economic changes in Eastern Serbia. As a result of cultural heritage, numerous European and world capitals have invested effort in developing destinations and sites that promote cultural content and attractions. Cultural values and traits from different historical periods attract more and more tourists, thus increasing interest in cultural tourism. Cultural heritage adds value to the basic tourist content, greatly contributing to increased tourist traffic and the promotion of local communities, but also to the further development and improvement of tourist offers. When it comes to cultural tourism in the Lower Danube Basin, it must be stressed that there is no individual or common tourism development strategy in this area. This paper is aimed at presenting historical heritage as cultural potential for tourist valorisation, impacting the local, regional and national environment. Cultural heritage can play a decisive role in creating a cultural and tourist development policy in the area of the Lower Danube Basin, having in mind the method of managing cultural values and possibilities in order to harmonise them with other kinds of tourism. The purpose of this paper is to highlight the potential of cultural heritage, which would contribute to shaping the cultural and tourist identity of this area in both local and international tourist markets.

Key words: tourist potential, cultural heritage, protection, improvement, Lower Danube Basin

УВОД

Сведоци смо да се трендови развоја туризма мењају и зависе од великог броја фактора. Туризам данашњице је један од значајнијих фактора у светским економским и политичким оквирима. Према подацима UNWTO (Светске туристичке организације) од 2010. године, годишњи раст броја туриста износио је око 4%, док је највећи проценат раста од 7% достигнут 2017. године. Бројеви и подаци

* др Јелена Басарић, дипл. простор. план., научни сарадник, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, jelenab@iaus.ac.rs, ORCID 0000-0003-4809-2138, 063 201 427

туристичког промета указују на неминовни развој и унапређење туризма, као и на формирање нових облика пратећих саджаја туризма. Унапређење и коришћење „бенефита“ туризма нису помеле ни велике економске кризе, јер је туризам до сада показао изузетну способност опоравка (Milićević, Evračanin, 2016). Развој светског туризма, и након кризе узроковане пандемијом, премашује сва предвиђања и очекивања. Туризам представља масовнију друштвену појаву која има утицај на геоекономске и геополитичке процесе, с једне, и најмасовнији је вид миграције становништва, у погледу жеље и воље за таквим обликом кретања, с друге стране (Koncul, Đukić, 2011). Ово је условило да и најмањи сегмент туризма има посебну улогу у просторном развоју, као привредна делатност која се преноси и на економски, еколошки, технолошки и социјални аспект локалних средина и држава у целости.

Перманентна економска криза имала је велики утицај на туристичко тржиште који се одразио кроз кретања у међународном туризму и смањење финансијског прилива од туризма у Србији. Земље у окружењу почеле су да примењују различите мере како би се туризам унапредио и брже развијао. Најчешће су то биле подстицајне и стимулативне мере из различитих европских фондова. Тако су Србија и суседне земље увеле различите мере у виду промоције (ваучери за домаће туристе), смањивања боравишних такси, субвенционисања развоја туризма кроз државна средства, визних олакшица и сл. (Barjaktarović, Tanevski, 2013).

Развој туризма и његова реализација у Доњем Подунављу нису на задовољавајућем нивоу. Карактеришу га бројни негативни фактори, као што су лоша демографска слика, лоше стање саобраћајне и туристичке инфраструктуре, ослабљена пољопривреда, одсуство учешћа локалних заједница у доношењу одлука, наслеђени проблеми из ранијих периода који нису прилагођени тренутним потребама туриста и сл. (Basarić, 2021). Неопходно је уложити значајне напоре у решавање истих, јер Источна Србија и Доње Подунавље изузетно су богати природним и културним вредностима које се могу употпунити различитим туристичким садржајима и услугама. У раду ће бити приказане могућности развоја и унапређења културног туризма који се може комплементарно допуњавати са садржајима осталих видова туризма. Основ развоја туризма је промовисање културног наслеђа Доњег Подунавља на домаћем и иностраном туристичком тржишту у погледу активне понуде кроз упознавање гостију са непознатим просторима и очуваном природом и природним вредностима, етно традицијом и културом, уз добру услугу и конкурентне цене, у циљу остваривања понуде која ће одговарати захтевима и жељама домаћих и иностраних туриста.

КУЛТУРНИ ТУРИЗАМ

Туризам и културу можемо дефинисати као нераскидиву целину. Временски када посматрамо, културне вредности су биле предуслов да се активност туризма убрзано шири на свим континентима и најудаљенијим просторима, као важан фактор друштвеног развоја и промена. Све већи број држава развој туризма усмерава на промоцију и унапређење својих културних вредности и баштине, издвајајући културне атракције као незаобилазне и примарне туристичке садржаје. Данас, културни туризам је у великој мери развијен и све је више туриста који бирају локалитете, места и дестинације на основу њиховог културног садржаја. Због тога, не чуди чињеница да су неке светске дестинације годинама на листи најпосећенијих, управо због своје културне понуде (Рим, Париз, Венеција, Сиднеј, Таџ-Махал...).

Колику улогу и значај у развоју туризма имају културне вредности и наслеђе објашњавају поједини аутори. Још осамдесетих година прошлог века, Торбурн (Thorburn, 1986) културно наслеђе Европе види као један од најстаријих и најважнијих генератора туризма, који задржава своју централну улогу у европској туристичкој економији до данашњих дана, а Бернадини (Bernadini, 1992) закључује да туризам, односно културни туризам у ширем смислу, заслужује приоритетну пажњу као посебна област политике развоја. Такође, истиче се да је туризам препознат као важан агенс економских и друштвених промена у Европи.

За појам културног туризма, у литератури се срећу бројне дефиниције које у суштини овај термин појашњавају скоро идентично. Културни туризам је вид сазнања о непознатом и неистраженом простору и његовим становницима. Под културним туризмом подразумевају се бројни садржаји селективних облика туризма као што су: историјски, уметнички, верски, етнички, спортски, рекреативни и др. (Sančanin i dr., 2019). Адамс (Adams, 1995) за културни туризам каже да је то „путовање ради сопственог обогаћивања“, што се може разумети као жељено истраживање и трагање за нечим новим. Аутори издања *Туризам специјалних интереса (Special interest tourism)* културни туризам виде као облик туризма који у себи има обриси културе, наслеђа или дестинације са уметничким аспектом и нуди незаборавна искуства свим заљубљеницима у културу. Према ауторима, културни туризам се своди на учење, искуство и спознају ресурса и делатности других култура (Douglas, N. et al, 2001). Најцитиранија дефиниција културног туризма је аутора Ричардса (Richards-a, 1996) која гласи да је „културни туризам кретање људи које је проузроковано културним атракцијама ван њиховог уобичајеног места становања, са намером скупљања нових информација и искустава, у погледу задовољавања културних потреба“. Такође, исти аутор за културни туризам каже да су то „сва кретања људи која су проузрокована посебним културним атракцијама у виду културне баштине, уметничких и културних манифестација, уметности и драме ван њиховог сталног места боравка“ (Richards, 2005:3).

И под окриљем Светске туристичке организације, културни туризам је добио своје појашњење. „Културни туризам представља кретање људи инспирисаних културним садржајима у погледу путовања, фестивалских и других културних догађаја, обиласцима знаменитости и културног наслеђа, а све у циљу повећања културног нивоа појединца и добијања нових знања и искустава“.

Можемо закључити да су културни туризам и његова форма веома комплексни и да у себи садрже већи број аспеката који га различито дефинишу и сагледавају:

- економски аспект сагледава културни туризам као културни производ на туристичком тржишту, који ће на основу својих уметничких вредности остварити веће приходе и друштвену корист;
- туризмомолшки аспект културни туризам дефинише као мотивисано кретање људи ка културним потреба и односи се на она места која нису довољно туристички развијена и културолошки афирмисана;

- културолошки аспект наглашава да је културни туризам скривени потенцијал једног града или региона, који ствара културни и уметнички доживљај локалној средини и гостима;
- едукативни аспект сматра да је културни туризам туристичко путовање инспирисано истраживањем, потребом за упознавањем нових националних и локалних културних вредности средине које су предмет посете;
- са организационог аспекта, туризам и култура су две интерсекторске повезане комплементарне гране удружене ради формирања заједничког туристичког производа (Djukić Dojčinović, 2005).

Ради лакшег разумевања, битно је представити и истаћи најважније врсте и елементе културног туризма тематски груписане на основу жељених активности. Према Ксапо (Csapo, 2012) дата је подела културног туризма на врсте и активности:

Врста културног туризма	Туристички производи и активности
Туризам заснован на културној баштини	- еко туризам са природном и културном баштином (посебно речни коридори) - материјалне вредности (изграђено наслеђе, архитектонске творевине, локалитети светске баштине, историјско наслеђе) - нематеријалне вредности (књижевност, уметност, фолклор) - културна баштина (музеји, библиотеке, позоришта, историјски локалитети и места са тврђавама, археолошким налазиштима и др.) - виногорја са пивницама и винаријама и др.)
Културно-тематске руте	- разноврсни културни догађаји који обухватају верски, уметнички, гастрономски, архитектонски и други садржај
Градски културни туризам	- градски туризам - Европске престонице културе - креативни градови
Етно туризам	- традиција и култура локалних средина - национална и етничка разноликост
Манифестациони туризам	- културне манифестације (музички фестивали и догађаји, уметничка дешавања)
Верски туризам	- мотивисане посете верским задужбинама и локацијама - посете верским задужбинама и локацијама искључиво због културних вредности - ходочасничке руте
Креативни туризам	- традиционалне културне и уметничке активности (мултимедијални догађаји, филмски фестивали, ликовне колоније, занатство и сл.)

Csapo, J. (2012) *The role and importance of cultural tourism in modern tourism industry*. In *Strategies for tourism industry—micro and macro perspectives*, pp. 209-210, InTech.

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКО НАСЛЕЂЕ И РАЗВИЈЕНОСТ КУЛТУРНОГ ТУРИЗМА ДОЊЕГ ПОДУНАВЉА

Културни туризам, поред историјског и уметничког садржаја, обухвата и посете локалној средини и упознавање са њиховом традицијом, обичајима, манифестацијама и сл. Број туриста заинтересованих за овај вид туризма и овакве културне производе у знатном је порасту. Светска туристичка организација (WTO) у својој публикацији *Tourism: 2020 Vision* предвиђа да ће културни туризам, у наредном периоду, бити један од водећих на туристичком тржишту (<https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284403394?role=tab>). Овим се

могу и потврдити наводи аутора Ким (Kim) и др. (2007) да су културне атракције кључни фактор који утиче на атрактивност и привлачност туристичке дестинације.

Простор Доњег Подунавља у Србији може се похвалити богатим и импозантним културним вредностима, које имају статус заштићеног добра у категорији од изузетног и великог значаја. Највећи број евидентираних јесу споменици културе и архалеошка налазишта, док је мањи број њих сврстан у просторно-културно-историјске целине. У наставку је дат преглед културних вредности. (Таб. 1)

Таб.1 Културна добра на простору Доњег Подунавља (извор: Републички завод за заштиту споменика културе – Београд, https://heritage.gov.rs/latinica/nepokretna_kulturna_dobra.php, приступљено дана 29. априла 2023)/ Tab.1 Cultural heritage in the area of Lower Danube (source: Institute for the Protection of Cultural Monuments of Serbia – Belgrade, accessed on 29 April 2021)

општина	категија	врста	назив НКД
В. Градиште	НКД	СК	Црква Св. Николе
	НКД	СК	Манастир Нимник
	НКД	СК	Воденица Војислава Стефановића
	НКД	СК	Стара кућа Светомира Миладиновића
	НКД	СК	Зграда СО Велико Градиште
	НКД	СК	Стара електрана
	НКД	СК	Црква Св. арханђела Гаврила
	НКД	АН	Локалитет Острово
	НКД	АН	Локалитет Пинкум
	НКД	ПКИЦ	Трг Бориса Кидрича, парк, Улица Маршала Тита и Трг Младена Милорадовића у Великом Градишту
	НКД од великог значаја	СК	Тврђава Рам
НКД од великог значаја	АН	Римско утврђење Ледерата	
Голубац	НКД	СК	Црква Св. пророка Јеремије
	НКД	СК	Зграда у Голупцу у Ул. Вељка Дугошевића бр. 102
	НКД	СК	Зграда у Ул. Вељка Дугошевића 110
	НКД	СК	Црква Св. Николе
	НКД	СК	Стара кућа Милана Гајића
	НКД	СК	Кућа Јелице Стричевић
	НКД	АН	Локалитет Брњица
	НКД	АН	Локалитет Мала Орлова
	НКД	АН	Локалитет Босманска Река
	НКД	АН	Локалитет Салдум
	НКД	АН	Локалитет Турски поток
	НКД	АН	Локалитет Чезава
	НКД	АН	Локалитет Госпођин вир
	НКД	АН	Локалитет Ливадица
	НКД	АН	Локалитет Умка-Кузмино брдо
НКД од изузетног значаја	СК	Средњовековна тврђава Голубац	
Мајданпек	НКД	АН	Бољетинска Река
	НКД	АН	Велика Ливадица
	НКД	АН	Мала Ливадица
	НКД	АН	Равна
	НКД	АН	Велики Градац и Бања
	НКД	АН	Рибница
	НКД	АН	Циганија
	НКД	АН	Остаци фортификације "Кастел" на Мирочу
	НКД од великог значаја	СК	Стара топионица у Мајданпеку
	НКД од изузетног значаја	АН	Лепенски Вир
НКД од изузетног значаја	АН	Рудна Глава	

Кладово	НКД	СК	Зграда старе поште-мезулане
	НКД	СК	Црква Св. Тројице
	НКД	СК	Сигнална станица "Пена" на Ђердапу
	НКД	АН	Голо Брдо
	НКД	АН	Пецка Бара
	НКД	АН	Хајдучка воденица
	НКД	АН	Мало Голубиње
	НКД	АН	Локалитет Милутиновац у Милутиновцу
	НКД	АН	Каструм
	НКД	АН	Трансдиерна
	НКД	АН	Локалитет Вајуга у Вајуги
	НКД	АН	Велико Голубиње
	НКД	ПКИЦ	Улица М.Тита
	НКД од великог значаја	СК	Тврђава Фетислам
	НКД од изузетног значаја	СК	Трајанова табла
	НКД од изузетног значаја	АН	Каструм Понтес
НКД од изузетног значаја	АН	Караташ (Дијана)	
Неготин	НКД	СК	Ђокинска воденица
	НКД	СК	Кућа народног хероја Станка Пауновића
	НКД	СК	Сеоска кућа са "јазлуком"
	НКД	СК	Црква брвнара
	НКД	СК	Манастир Буково
	НКД	СК	Црква Вазнесења Господњег
	НКД	СК	Зграда Дома ЈНА
	НКД	СК	Зграда Дома омладине "Станко Пауновић"
	НКД	СК	Зграда Музеја Крајине
	НКД	СК	Зграда Педагошке академије
	НКД	СК	Саборна црква Св. Тројице
	НКД	СК	Споменик хајдук Вељку Петровићу
	НКД	СК	Стара грађанска кућа
	НКД	СК	Црква брвнара
	НКД	СК	Кућа првоборца Момчила Ранковића
	НКД	СК	Старо сеоско гробље
	НКД	СК	Црква брвнара
	НКД	СК	Комплекс старих чесама
	НКД	ЗМ	Спомен дом и Спомен музеј на Стеванским ливадама
	НКД	АН	Мокрањске Стене
	НКД	АН	Археолошко налазиште 'Врело – Шаркамен'
	НКД	ПКИЦ	Комплекс Мокрањчеве куће
	НКД од великог значаја	СК	Манастир Короглаш
	НКД од великог значаја	СК	Кућа Стевана Мокрањца
	НКД од великог значаја	СК	Стара црква Св. Богородице
	НКД од великог значаја	ПКИЦ	Старо градско језгро
	НКД од изузетног значаја	СК	Хајдук Вељкова барутана
	НКД од изузетног значаја	СК	Старо сеоско гробље
	НКД од изузетног значаја	ПКИЦ	Комплекс Рајачких и Рогљевских пивница
	НКД од изузетног значаја	ПКИЦ	Комплекс пивница

(НКД-непокретно културно добро; АН-археолошко налазиште; СК-споменик културе; ПКИЦ-просторно-културно историјска целина)

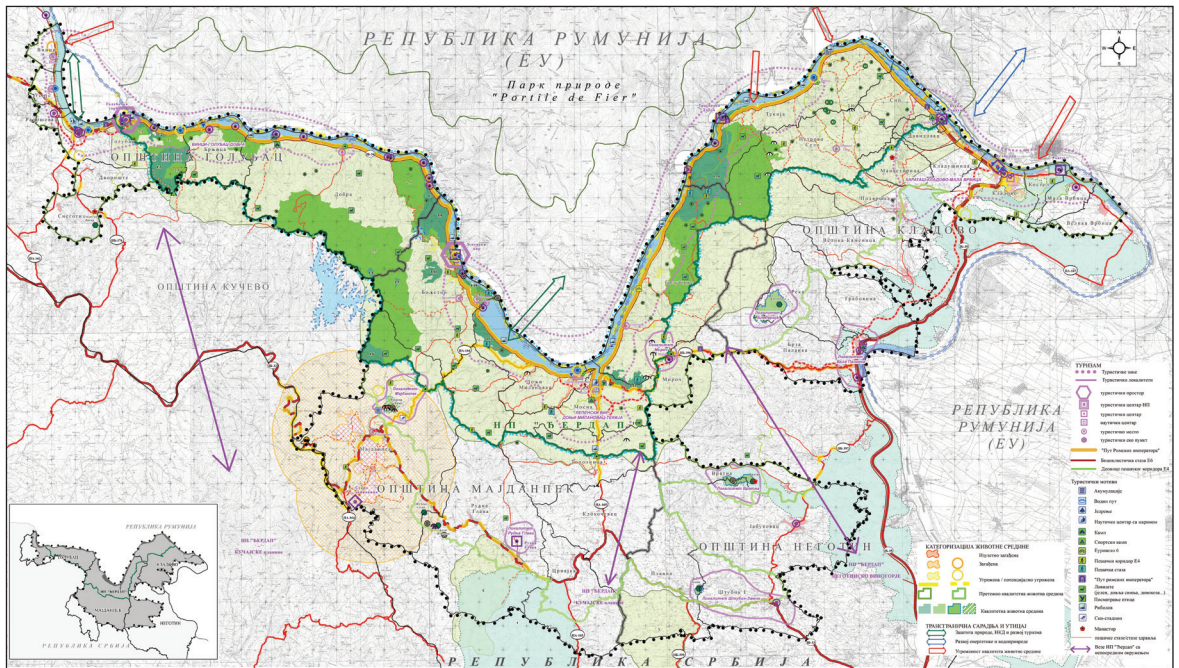
Културни туризам Доњег Подунавља заснива се на бројним вредностима европског и светског значаја као што су: археолошка налазишта, фортификацijske грађевине, цркве, манастири, делови урбаног, руралног и индустријског наслеђа, споменички и појединачни комплекси споменика, манифестације лова и риболова, виногорја са подрумима вина и др. Као најатрактивнији издвајају се: култура Лепенског Вира, остаци Римског лимеса (видети више у: Nikolić, Šćekić, 2022), Трајанова табла, Трајанов мост, тврђава Диана, византијско-српски утврђени градови Голубац, Фетислам, средњовековна тврђава Рам, архео-металуршки локалитет Рудна глава и Каструм, манастирска здања Тумане и Буково, комплекси неготинских пимница, градска језгра, спомен обележја, као и бројне културне манифестације и светковине. У току изградње и подизањем бране на Ђердапу, потопљени су многобројни археолошки локалитети, који се могу уврстити у ред најстаријих у Европи. Приликом израде *Плана посебне намене Националног парка Ђердап*, евидентиран је и регистрован велики број потопљених локалитета на овом простору. Највећи број потопљених локалитета евидентиран је и регистрован у Голупцу (13), затим Мајданпеку (12) и Кладову (7).

Споменици од великог културног значаја и значајна историјска места могу представљати импресивну туристичку понуду. Културно наслеђе овог простора може се искористити на начин којим ће се тежити ка развоју креативне економије. Препознавање потенцијала и управљање културним наслеђем треба да послужи локалним самоуправама као оквир за његово укључивање у промоцију и унапређење развоја туризма. Потенцијали и могућности културног туризма су вишеструки, од оригиналне презентације услова живљења древних култура и цивилизација до понуде староримског наслеђа на потезу Виминцијум – Диана – Понтес (Шаркамен), поменутих средњовековних тврђава, споменика културе, етновредности традиционалних села, уз функционалну интеграцију туристичке понуде окружења. Атракцију може представљати и учешће, у сарадњи са стручним кадром, туриста у археолошким „откривањима” још необрађених, а идентификованих објеката, као и евентуална допунска подводна истраживања потопљених, праисторијских, античких и римских локалитета и сл. Од посебног значаја за развој културног туризма и презентацију вредности Доњег Подунавља јесу путеви културе, односно културне руте. Руте Пут римских царева и Дунавски пут вина уврштене су у списак културних рута Савета Европе, које имају за циљ да покажу како наслеђе различитих култура доприноси заједничком културном наслеђу Европе. Руте обједињују посете римским археолошким локалитетима и обилазак региона у којима се вино правило у континуитету од античких времена до данас. Тура Тврђаве на Дунаву (пројекат Министарства културе Републике Србије 2010. године), пружа могућност упознавања античких и средњовековних тврђава дуж тока реке.

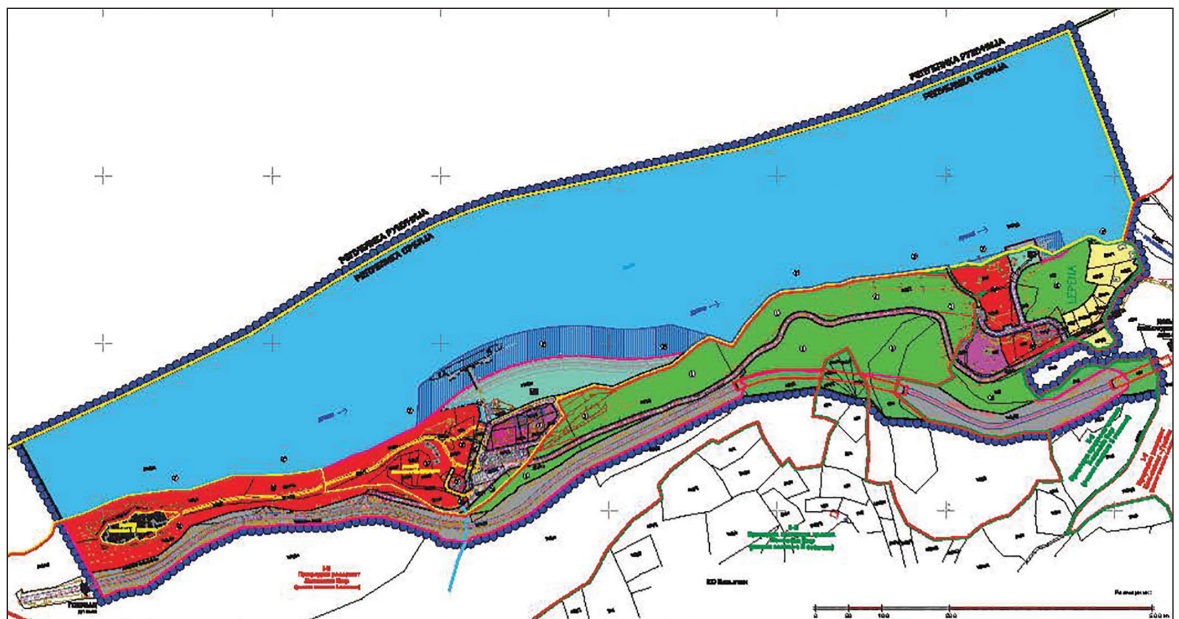
Културно-историјску понуду можемо сагледати као материјалну понуду културног наслеђа (историјски споменици, музеји, грађевине и сл.) и нематеријалну у смислу језика, традиције, фолклора, гастрономије и сл. (Vićentijević, Krasojević, 2004). Уз разматрање претходно изнетог, може се закључити да Доње Подунавље поседује могућности да буде на врху туристичке лествице и незаобилазан део домаће и иностране туристичке понуде. Археолошки локалитети, споменичко наслеђе, специфичне и разноврсне радиности и манифестације, обичаји, традиционална кухиња су одавно препознати као културне и туристичке вредности овог поднебља. Велика предност Доњег Подунавља огледа се у чињеници да поседује потенцијале на основу којих се може креирати целогодишња богата културна понуда (архитектонска дела, дела монументалног садржаја, елементи или структуре археолошке природе, појаве од изузетног значаја са историјског и научног аспекта, групације грађевина које су изоловане или повезане и које због своје архитектуре и хомогености имају изузетан значај са историјског, културног и научног аспекта, локалитети који су од изузетне вредности са становишта историје, естетике, етнологије и антропологије и сл.).

Генерално, на свим туристичким дестинацијама, антропогени ресурси помогли су валоризацију мање престижних туристичких области и покренули њихове специјалне, регионалне садржаје, чиме су учинили туристички производ комплекснијим (Terzić, 2012:59). Доње Подунавље, са својим богатим културним наслеђем, последњих година је све атрактивнија дестинација, а то потврђује и приметан раст домаћих и иностраних туриста. С друге стране, када погледамо простор у целини кога карактеришу културне вредности прожете у урбана језгра и форме, из различитих историјских епоха, намеће се питање да ли је и у којој мери културно наслеђе Доњег Подунавља део културне и туристичке политике и понуде? Пројимање занимљивог културног наслеђа чини непоновљиву особеност која може позитивно утицати да се овај простор уврсти у туристички препознатљиву дестинацију у региону и шире.

Када се погледају светске и европске земље, које, на основу својих културних особености, годишње угосте милионе посетилаца, долазимо до закључка да културна баштина утиче на атрактивност туристичке дестинације. Највећи недостатак, који се може негативно одразити на развојну шансу културног туризма Доњег Подунавља, јесте недовољна презентација националног брэнда. Појам културног наслеђа и национални брэнд треба да представљају јединство и целину. Како наводе Бјелјас и др., „културно наслеђе представља потенцијално најзначајнији фактор формирања националног брэнда којим земља може градити своју најпозитивнију слику” (Bjeljac i dr., 2015:54). Са друге стране „брэнд дестинације је скуп перцепција које особа има о месту, а стратешки приступ брэндирању дестинације је неопходност уз холистичко посматрање утицаја брэнда дестинације на различите сфере, а не само на туризам” (Dašić, 2017:377).

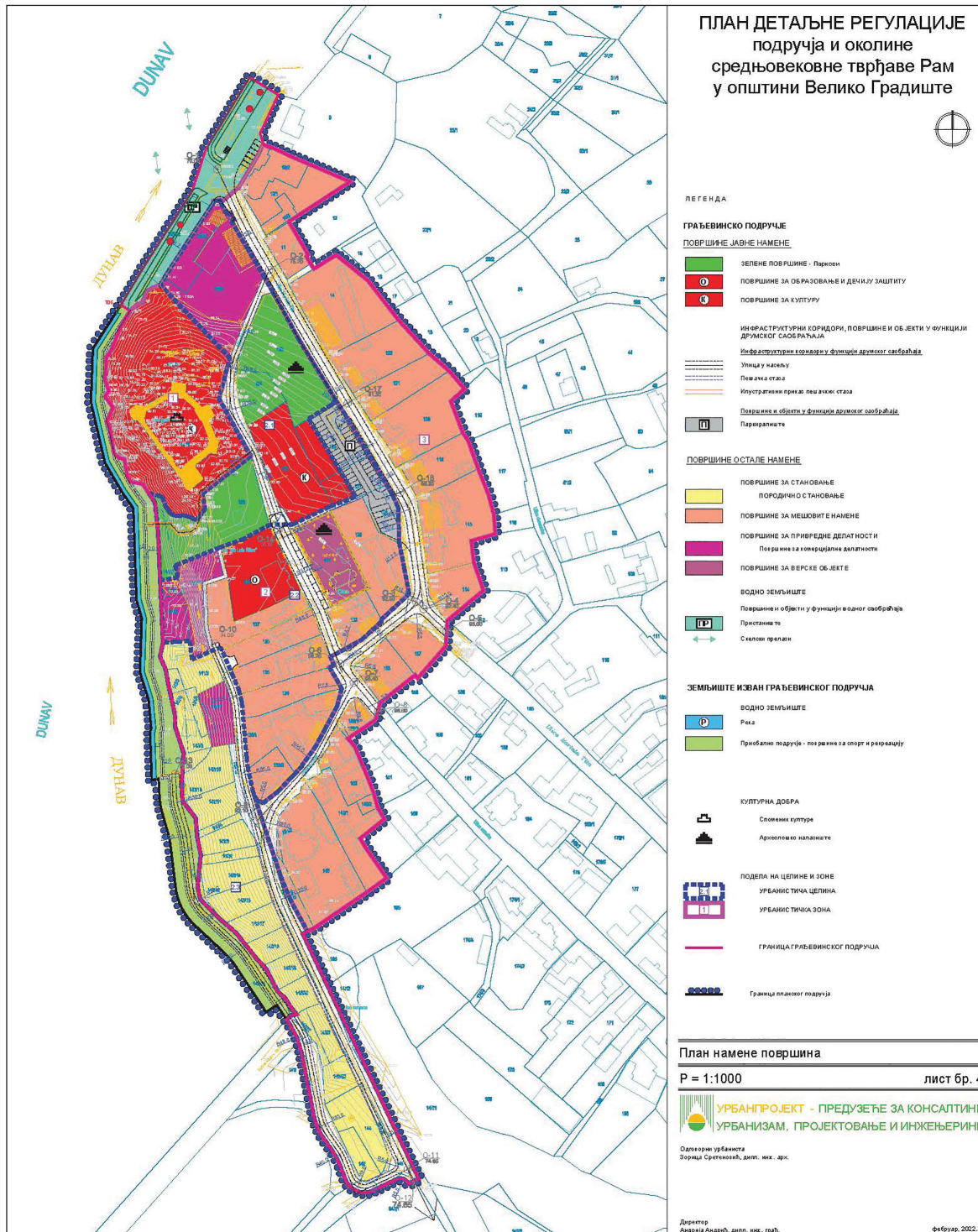
Сл. 1 Природни ресурси, турзам, заштита животне средине, природних и културних добара (извор: Просторни план подручја посебне намене Националног парка Ђердап, Институт за архитектуру и урбанизам Србије) / Fig. 1 Natural resources, tourism, environmental protection, natural and cultural heritage (source: Spatial plan of the special purpose area of the Đerdap National Park, Institute of Architecture and Urban Planning of Serbia)

Сл. 2 Планирана намена површина (извор: План детаљне регулације заштићеног подручја „Археолошко локалитета – Лепенски Вир“, нацрт плана, Архи план д.о.о., Аранђеловац, <https://majdanpek.rs/news/53>, приступљено дана 15. мај 2023) / Fig. 2 Planned use of the areas (source: Detailed regulation plan of the protected area „Archaeological site - Lepenski Vir“, https://majdanpek.rs/strategije_i_planovi, accessed on 15 May 2023)

Разноврсност културно-историјског садржаја Доњег Подунавља била је предмет разматрања и анализе великог броја планских докумената. Иако се плански документи тематски и методолошки разликују, у сваком од њих Доње Подунавље представља велики културни потенцијал. У складу са нивоом детаљности, плански документи су дефинисали и издвојили туристичке регије, зоне, комплексе, локације и места са културним потенцијалима и садржајима. (Сл. 1–3)

Планским документима из области просторног и урбанистичког планирања промовисани су циљеви интегративног приступа заштити и планирању културног наслеђа, међуресорни и међусекторски приступ и посматрање културног наслеђа у ширем контексту који га окружује. Планска одређења заснивају се на одрживом коришћењу културног наслеђа као развојног ресурса. Предлаже се стручно оцењивање која културна добра могу бити економски коришћена, на који начин и под

Сл. 3 План намене површина (извор: План детаљне регулације подручја и околине средњовековне тврђаве Рам у општини Велико Градиште, <http://www.urbanizamvelikogradiste.org.rs/planskidokumenti.html>, приступљено дана 15. мај 2023) / Fig. 3 Plan of land use (source: Detailed regulation plan of the area and surroundings of the medieval fortress Ram in the municipality of Veliko Gradište, <http://www.urbanizamvelikogradiste.org.rs/planskidokumenti.html>, accessed on 15 May 2023)

којим економским и конзерваторским условима. Овакав приступ омогућио би да се историјске целине и амбијенти и појединачне грађевине са споменичким обележјима, заједно са својим окружењем, на адекватан начин укључе у будући развој. Плановима су дефинисане и утврђене посебне мере заштите и услови чувања за заштићене околине категорисаних и непокретних културних добара, успостављањем зона са различитим режимима заштите I, II и III степена и правилима уређења и изградње простора.

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА И ПОСЕЂЕНОСТ ДОЊЕГ ПОДУНАВЉА

Развој и унапређење туризма у великој мери зависе од броја туриста који посећују неко место као и од квалитета и распрострањености материјалне базе. На основу података надлежног министарства за туризам, Србију је у првих девет месеци 2022. године посетило 2.897.941 туриста (раст око 51% у односу на исти период из 2021. године). Доласци домаћих туриста износили су 1.604.995 (раст од 29,0%),

што представља учешће од око 55% у укупним доласцима. Број долазака страних туриста износио је 1.292.946 (раст од око 90%), што представља учешће од око 45% у укупним доласцима туриста. Укупан број ноћења туриста, за исти период, износио је 2.240.100 (раст од око 30% у односу на исти период из 2021. године), при чему су домаћи туристи остварили 1.903.977 (раст од око 26%), а страни 336.123 ноћења (раст од око 51%) (<https://mtt.gov.rs/tekst/93/sektor-za-turizam.php>, приступљено дана 10. мај 2023).

Када се говори о посећености Доњег Подунавља, према званичним подацима, збирно гледано, највећи укупан број долазака износио је 95.399, а остварен је 2019. године, што чини 3% у поређењу са укупним подацима на нивоу Републике Србије. Највећи број укупних остварених ноћења забележен је 2021. године и износио је 255.422, од чега су домаћи туристи остварили 228.744 (око 90%), а иностранци 26.678 ноћења. Посматрајући, појединачно, међу општинама, Кладово је било најпосећеније 2019.

Таб. 2 Доласци и ноћења туриста, за период 2018-2021. година (извор: Републички завод за статистику, Општине и региони у Србији, 2019., 2020., 2021., 2022. год.) / Tab. 2 Arrivals and overnight stays of tourists, 2018-2021. (source: Municipalities and regions of the republic of Serbia, 2019., 2020., 2021. 2022.)

	Туристи			Ноћења туриста			Просечан број ноћења туриста	
	свега	домаћи	страни	свега	домаћи	страни	домаћи	страни
2018.								
Р.Србија	3.430.522	1.720.008	1.710.514	9.336.103	5.678.235	3.657.868	3,3	2,1
Велико Градиште	24.988	20.363	4.625	68.453	55.523	12.930	2,7	2,8
Голубац	5.005	3.440	1.565	9.047	6.832	2.215	2,0	1,4
Мајданпек	25.783	21.650	4.133	56.238	47.382	8.856	2,2	2,1
Кладово	33.126	26.978	6.148	75.092	60.781	14.311	2,3	2,3
Неготин	5.989	4.929	1.060	15.288	12.219	3.069	2,5	2,9
УКУПНО	94.891	77.330	17.531	224.118	182.737	41.381		
2019.								
Р.Србија	3.689.983	1.843.432	1.846.551	10.073.299	6.062.921	4.010.378	3,3	2,2
Велико Градиште	15.531	11.739	3.792	49.527	37.774	11.753	3,2	3,1
Голубац	7.691	6.349	1.342	11.719	10.054	1.665	1,6	1,2
Мајданпек	29.372	23.642	5.730	75.058	63.394	11.664	2,7	2,0
Кладово	36.875	28.462	8.413	79.758	64.296	15.462	2,3	1,8
Неготин	5.930	5.197	733	13.512	11.714	1.798	2,3	2,5
УКУПНО	95.399	75.389	20.010	229.574	187.232	42.342		
2020.								
Р.Србија	1.820.021	1.374.310	445.711	6.201.290	4.936.732	1.264.558	3,6	2,8
Велико Градиште	28.613	28.309	304	118.580	117.882	698	4,2	2,3
Голубац	5.621	5.329	292	15.659	15.201	458	2,9	1,6
Мајданпек	9.727	8.609	1.118	30.212	25.541	4.671	3,0	4,2
Кладово	16.814	13.809	3.005	45.652	40.987	4.665	3,0	1,6
Неготин	5.237	4.705	532	9.418	8.631	787	1,8	1,5
УКУПНО	66.012	60.761	5.251	219.521	208.242	11.279		
2021.								
Р.Србија	2.591.293	1.720.054	871.239	8.162.430	5.732.833	2.429.597	3,3	2,1
Велико Градиште	29.430	27.568	1.862	113.567	108.452	5.115	3,9	2,7
Голубац	7.604	5.587	2.017	14.380	11.336	3.044	2,0	1,5
Мајданпек	12.564	10.567	1.997	50.118	39.347	10.771	3,7	5,4
Кладово	22.162	19.261	2.901	67.872	61.433	6.439	3,2	2,2
Неготин	6.295	5.512	783	9.485	8.176	1.309	1,5	1,7
УКУПНО	78.055	68.495	9.560	255.422	228.744	26.678		

године са 36.875 туриста, док је у Великом Градишту 2020. године остварен највећи број ноћења од 118.580, у односу на остале општине. У посматраном четворогодишњем периоду, Неготин је општина са најмање туристичких посета, док је највећи просечан број ноћења туриста (и то страних гостију) од 5,4 забележен у општини Мајданпек, 2021 године.

Најзначајнији део туристичке и угоститељске понуде представљају смештајни капацитети сконцентрисани у оквиру градских насеља и Ђердапског језера. Број регистрованих туристичких лежаја за Велико Градиште (1838), Доњи Милановац (636), Мајданпек (109), Кладово (1381) и Неготин (549), по *Статистичком годишњаку Републике Србије 2022*, износио је 2021. године 4513, односно 4% од укупно регистрованих лежаја у Србији. Туристички смештај заступљен је у хотелима, апартманским насељима, одмаралиштима, вилама, пансионима, викенд кућама, адаптираним сеоским кућама и др.

У општинама Доњег Подунавља, у 2021. години, по подацима ресора туризма, било је категорисано 7 објеката туристичког смештаја (од тога два са 2*, четири са 3* и један са 4*) са укупно 1.103 лежаја: хотел „Danubia Park” са 3* и 122 лежаја, хотел „Голубачки град” са 2* и 92 лежаја, хотел „Лепенски вир” са 2* и 447 места, хотел „Ђердап” са 3* и 195 лежаја, хотел „Aquastar Danube” са 4* и 112 лежаја, хотел „Golden Inn” са 3* и 86 лежаја, гарни хотел „Beograd sa dependansom Beograd” са 3* и 49 лежаја.

С обзиром да је број регистрованих туристичких лежаја знатно мањи од стварног броја лежаја који се издају (посебно у комплементарном смештају), регистровани туристички промет у броју долазака и ноћења је такође знатно мањи од стварног.

С обзиром да је број регистрованих туристичких лежаја знатно мањи од стварног броја лежаја који се издају (посебно у комплементарном смештају), регистровани туристички промет у броју долазака и ноћења је такође знатно мањи од стварног.

ДИСКУСИЈА

Оно чему треба тежити, и успоставити као примарно, јесте дефинисање стратегије развоја културног туризма. Приоритетно извршити валоризацију културног наслеђа, која ће допринети јачању туристичке понуде и створити повољније услове за развој и унапређење културног туризма Доњег Подунавља. Радити на јачању политике и циљева у виду препознавања културних вредности и оснаживања локалних средина у жељи да своје наслеђе искористе као вид привредног развоја, не нарушавајући одрживост. Културни туризам Доњег Подунавља, са својом структуром и квалитетом, и даље заостаје за сличним туристичким садржајима које нуде и промовишу развијеније туристичке дестинације. Због тога, неопходно је уложити напоре и показати да Доње Подунавље, са

расположивим културно-историјским садржајем, у себи носи потенцијално структурно разноврсну, флексибилну, динамичну, комплементарну и функционалну (интегралну) улогу на туристичком тржишту.

Систематска заштита културног наслеђа Доњег Подунавља мора се заснивати, пре свега, на изради одговарајућих студија и метода које би се бавиле проценом користи заштићених подручја (видети више у: Dobričić i dr., 2022), као и процесом валоризације културних вредности, обухватајући: рекогносцирање терена, истраживање и прикупљање документационе основе, вредновање споменичког наслеђа, евиденцију и регистровање потенцијалних добара, детаљне информације о културним објектима и локалитетима, посебне услове о заштити објеката или комплекса, са дефинисаним зонама заштите и заштићене околине. Студије би објединиле и спроведена истраживања и мере утврђене приликом израде појединачних просторних планова јединица локалне самоуправе на обухваћеном подручју. Обзиром на комплексност, вредност и заједнички интерес, оптимално је удружено деловање свих територијалних јединица, у сарадњи са надлежном службом заштите, како би се дошло до позитивног ефекта.

Највеће ограничење предствља начин размишљања и понашања у погледу очувања и вредновања културних вредности, јер су лоши ставови заступљени деценијама уназад. Унапређење промоције и заштите наслеђа културно-историјских вредности и културних локалитета, афирмација догађаја којим се чува традиција, аутентичност и обичаји Доњег Подунавља као туристичке дестинације, директно ће се одразити на регионални и локални идентитет. Унапређење свести о значају културних вредности кроз едукацију локалне заједнице промениће однос према страним туристима, а интеракцијом са посетиоцима допринеће усвајању сазнања о различитим културама. Квалитет туристичке понуде зависи од степена развијености туристичке инфраструктуре која се одражава и на степен квалитета живота локалног становништва.

У погледу туристичке делатности, не постоји континуирано улагање у едукацију и квалитет образовања, што предствља конкурентну предност у развоју и унапређењу туризма. Запослени у туризму морају да буду стратешки капитал, јер је он основ развоја туризма и сектора пружања услуга. То би се односило на подизање нивоа стручности и професионалности запослених у свим секторима услужних делатности.

Да би туризам, са својим могућностима, био кључни фактор економског развоја, неопходно је дефинисати и креирати националну и регионалну стратегију туризма, јер постоји бојазан од недефинисаног туристичког развоја, услед чега ће се јавити неконкурентна туристичка понуда у односу на туристичке дестинације у земљи и иностранству. Да би се ограничења свела на минимум, туристичка понуда мора се заснивати на бољој, ажурнијој и континуалној промоцији

туризма која ће дефинисати туристичку клијентелу и позиционирати се на листи жеља домаћих и страних туриста. Иницијатор и промотер развоја туризма требало би да буде регионална организација која би објединила понуду општина Доњег Подунавља у оквиру Подунавског и Тимочког региона Источне Србије, са контактним општинама Румуније и Бугарске, чиме би имала конкурентнију улогу на туристичком тржишту. Када се говори и структури запослених у сектору туризма, стање је незадовољавајуће. Да би се парирало и у овој области, неопходно је да постоји адекватан систем преквалификације који је у складу са потребама и захтевима савременог туризма. Носиоци система едукације и обуке треба да буду институције надлежне за ову делатност, које расположу стручним кадровима са практичним и теоријским искуством у дугогодишњем раду у туризму.

ЗАКЉУЧАК

Стратешко планирање туризма је развојна економска политика усмерена на примену мера и инструмената чији је циљ што бржи привредни развој, изражен кроз високе стопе раста друштвеног производа. Оно што недостаје простору Доњег Подунавља у Републици Србији је јасна политика развоја туризма који ће се базирати на културним и природним вредностима. До сада није било довољно конкретних решења која би довела до тога да култура и туризам постану доминантни и усклађени. Развој културног туризма Доњег Подунавља у Србији треба да буде усмерен на његово брендирање и промоцију као једне од најатрактивнијих туристичких дестинација у националним и међународним оквирима. Неопходно је извршити анализу антропогених ресурса, размотрити услове да културни туризам буде основ који ће употпуњавати и обогаћивати остале облике туризма (водни, научички, рекреативни, археолошки, сеоски, ловни, риболовни, вински и сл.). Иако је простор Доњег Подунавља био тема више планских докумената, у којима су препозната и јасно издвојена подручја, локалитети и места као потенцијали и носиоци културног туризма, имплементација донетих решења стагнира. Културни туризам обухвата шире интересовање туриста и сматра се туризмом специјалних интересовања, па је неоспорна потреба за његовим планирањем и очувањем. У том погледу, неопходна је израда акционог плана, а применом различитих метода и анализа (SWOT, SOSTAC и PESTEL) утврдио би се степен искоришћености расположивих културно-историјских, природних, антропогених и инфраструктурних ресурса, као и њихове могућности за даље спровођење и унапређење културног туризма. Оно што недостаје је сарадња на институционалном оквиру између јавног сектора (министарство надлежно за туризам, министарство надлежно за планирање и урбанизам, туристичка организација Србије, завод за заштиту споменика културе, Завод за заштиту природе и др.) и невладиног (удружења грађана, туристичке агенције, угоститељски и хотелијерски

субјекти и др.), која ће бити подстицај развоју туризма Доњег Подунавља. Такође, неопходна је и израда нове генерације планске документације која ће дати смернице у заштити и коришћењу културних и природних ресурса, као и могућностима туристичке комерцијализације засноване на принципима одрживог развоја.

ЗАХВАЛНИЦА

Средства за реализацију истраживања које је приказано у овом раду су обезбеђена од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, евиденциони број: 451-03-68/2023-14/200006.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Adams, G. D. 1995. Cultural tourism: The arrival of the intelligent traveler. *Museum News*, 74 (6), 32-37
- Barjaktarović, D., Tanevski, D. 2013. Uticaj globalne ekonomske krize na razvoj turizma u regionu Balkana, *Hotelska kuća*, 17-30
- Басарић, Ј. 2021. Планирање простора за потребе туризма Доњег Подунавља у Србији, Докторска дисертација, Географски факултет, Универзитет у Београду
- Bernadini, G. 1992. Tourism and cultural tourism in EC policy. In: *Provincie Friesland, Cultural Tourism and Regional Development*, Leeuwarden, pp. 3-5
- Bjeljac, Ž., Terzić, A., Lović, S. 2015. Нематеријално културно наслеђе у Србији као туристички бренд, *Turističko poslovanje*, 15, 53-61
- Csapo, J. 2012. The role and importance of cultural tourism in modern tourism industry. In: *Strategies for tourism industry-micro and macro perspectives*. InTech.
- Đašić, D. 2017. Brendiranje mesta i/ili destinacija, *Kultura*, 152, 377-393
- Добричић, М., Секулић, Г., Јосимовић, Б. 2022. Процена културно-историјских и других екосистемских вредности националног парка Ђердап, *Архитектура и урбанизам*, 54, 5-14
- Douglas, N., Douglas, N., Derrett, R. 2001. *Special Interest Tourism*. Australia: John Wiley and Sons
- Đukić Dojčinović, V. 2005. *Kulturni turizam: menadžment i razvojne strategije*. Beograd: Clio
- Kim, H., Chengb, Ch-K., O'Leary, J. 2007. Understanding participation patterns and trends in tourism cultural attractions, *Tourism Management*, 28, 1366-1371
- Koncul, N., Đukić, A. 2011. Геокономски и геополитички процеси у туризму. У: Гнјато Р. и други ур. 2011: *Трећи конгрес српских географа са међународним учешћем*, Banja Luka: Природно математички факултет Универзитета Банја Лука, 617-623
- Milićević, S., Ervačanin, V. 2016. Uticaj kriza na razvoj turizma u svetu. *Turističko poslovanje*, 18, 51-63
- Николић, М., Шћекић, Ј. 2022. Културно и природно наслеђе Ђердапа – изгубљена историја или потенцијал за одрживи развој?, *Архитектура и урбанизам*, 55, 24-37
- План детаљне регулације заштићеног подручја „Археолошког локалитета – Лепенски Вир“, нацрт плана, Архи план д.о.о., Аранђеловац, <https://majdanpek.rs/news/53> [приступљено дана 15. мај 2023]
- Републички завод за статистику, Општине и региони у Србији (2019., 2020., 2021. и 2022. год.)
- Richards, G. 1996. Production and consumption of European cultural tourism. *Annals of tourism research*, 23(2), 261-283
- Richards, G. (1996) *Cultural tourism in Europe*. Wallingford: CABI
- Sančanin, B., Perić, G., Stojiljković, M. 2019. Cultural-historical resources as initiators of tourism development in Sremski Karlovci. *Menadžment u hotelijerstvu i turizmu*, 7(2), 77-85, <https://doi.org/10.5937/menhottur19020775>
- „Службени гласник РС“, број 117/22, Просторни план подручја посебне намене Националног парка Ђердап
- „Службени гласник општине Велико Градиште“, бр.2/22, План детаљне регулације подручја и околине средњовековне тврђаве Рам у општини Велико Градиште, <http://www.urbanizamvelikogradiste.org.rs/planskidokumenti.html> [приступљено дана 15. мај 2023]

- Терзић, А. 2012. Тврђаве на Дунаву у Србији – потенцијал развоја културних рута, докторска дисертација, Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду
- Thorburn, A. 1986. Marketing cultural heritage: does it work within Europe? *Travel and Tourism Analyst*, 39-48.
- Vićentijević, D., Krasojević, B. (2004) Kulturni turizam u Srbiji, *Časopis Turizam*, 8, 69–71

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- <https://doi.org/10.5937/menhottur19020775>
- https://heritage.gov.rs/latinica/nepokretna_kulturna_dobra.php, [приступљено дана 29. април 2023]
- <https://mtt.gov.rs/tekst/93/sektor-za-turizam.php>, [приступљено дана 10. мај 2023]
- <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284403394?role=tab>, [приступљено дана 17. мај 2023]
- https://majdanpek.rs/strategije_i_planovi, [приступљено дана 8. мај 2023]

ИЗВОРИ ИЛУСТРАЦИЈА / SOURCES OF ILLUSTRATIONS

- Сл. 1 Природни ресурси, турзам, заштита животне средине, природних и културних добара (извор: Просторни план подручја посебне намене Националног парка Ђердап, Институт за архитектуру и урбанизам Србије)
- Fig. 1 Natural resources, tourism, environmental protection, natural and cultural heritage (source: Spatial plan of the special purpose area of the Đerdap National Park, Institute of Architecture and Urban Planning of Serbia)
- Сл. 2 Планирана намена површина (извор: План детаљне регулације заштићеног подручја „Археолошког локалитета – Лепенски Вир“, нацрт плана, Архи план д.о.о., Аранђеловац, <https://majdanpek.rs/news/53>, приступљено дана 15. мај 2023)
- Fig. 2 Planned use of the areas (source: Detailed regulation plan of the protected area „Archaeological site - Lepenski Vir“, https://majdanpek.rs/strategije_i_planovi, accessed on 15 May 2023)
- Сл. 3 План намене површина (извор: План детаљне регулације подручја и околине средњовековне тврђаве Рам у општини Велико Градиште, <http://www.urbanizamvelikogradiste.org.rs/planskidokumenti.html>, приступљено дана 15. мај 2023)
- Fig. 3 Plan of land use (source: Detailed regulation plan of the area and surroundings of the medieval fortress Ram in the municipality of Veliko Gradište, <http://www.urbanizamvelikogradiste.org.rs/planskidokumenti.html>, accessed on 15 May 2023)